

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І. ПИРОГОВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з наукової роботи
проф. О.В. Власенко

О.В. Власенко

» 06 2019 р.

ЕНДОКРИНОЛОГІЯ

(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
з підготовки доктора філософії
на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти

галузі знань 22 Охорона здоров'я
(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 Медицина
(код і найменування спеціальності)

мова навчання українська, російська, англійська

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Вінницький національний медичний університет
ім. М.І. Пирогова, відділ аспірантури, докторантури

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: проф. Власенко М.В.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

проф. Мостовий Ю.М.
проф. Пасечко Н.В.
проф. Скрипник Н.В.

Обговорено на засіданні кафедри ендокринології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова та рекомендовано до затвердження на центральній методичній раді / науковій комісії

« 23 » квітень 2019 року, протокол № 9

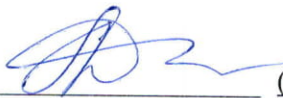
Схвалено на центральній методичній раді / науковій комісії та рекомендовано до затвердження вченою радою « 20 » 05 2019 року, протокол № 15

Затверджено вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

« 30 » 05 2019 року, протокол № 10

Вчений секретар

(підпис)

(Серебреннікова О.А.)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Ендокринологія» складена відповідно до освітньо-наукової програми Вінницького національного медичного університету ім. М.І.Пирогова

на третьому (освітньо-науковому рівні)

(назва рівня вищої освіти)

галузі знань 22 «Охорона здоров'я»

(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 «Медицина»

(код і найменування спеціальності)

Опис навчальної дисципліни (анотація) Програма підготовки доктора філософії складена на основі Закону України «Про вищу освіту» та відповідно до ПОРЯДКУ підготовки здобувачів ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), Положення про підготовку докторів філософії та докторів наук.

Статус навчальної дисципліни: вибіркова.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вивчення ендокринної системи людського організму в нормі і патології

Міждисциплінарні зв'язки: гістологія, нормальна фізіологія, патологічна анатомія, внутрішні хвороби, нервові хвороби, очні хвороби, акушерство та гінекологія, педіатрія, біохімія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Ендокринологія» є вивчення розвитку, будову і функції залоз внутрішньої секреції, біосинтез, механізм дії і обмін гормонів в організмі, секрецію цих гормонів в нормі і при порушенні функції ендокринних залоз, а також ендокринні захворювання, які при цьому виникають.

Таким чином, ендокринологія є комплексною наукою, яка включає морфологію, фізіологію і патофізіологію, хімію, біохімію, імунохімію гормонів, генетику і імуногенетику, молекулярну біологію, отримання гормонів і їх аналогів і застосування їх не лише при ендокринних, але і при інших захворюваннях. В теперішній час практично немає клінічних дисциплін, які б не використовували прямо чи побічно дані, отримані в області ендокринології.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Ендокринологія» є створення у аспіранта цілісного уявлення про ендокринну систему, вивчити етіологію, патогенез, клінічні ознаки захворювань, методи діагностики, диференційної діагностики, їх профілактику та лікування.

Аспірант за час навчання на кафедрі ендокринології повинні одержати такий рівень знань, який дозволив би їм:

- ставити діагноз найважливіших ендокринних хвороб;
- опиратися в діагностиці не тільки на клінічні ознаки хвороби, а також на результати лабораторних і інструментальних методів досліджень, які забезпечують максимально точну інформацію про стан хворого, його органів, систем /особливо в умовах, які вимагають невідкладної допомоги/;
- надати кваліфіковану невідкладну допомогу при різних ситуаціях, які загрожують життю: діабетичному кетоацидозі, діабетичній кетоацидотичній і гіпоглікемічній комах; аддісонічному та тиреотоксичному кризах.
- лікувати найбільш поширені хвороби ендокринної системи, вести диспансерне спостереження за хворими.

Аспірант повинен:

знати: - етіологію, патогенез, класифікацію ендокринних захворювань;

- клініко-лабораторні методи діагностики ендокринних захворювань;

- основи і принципи реанімації при станах, які загрожують життю;

- фармакодинаміку гормональних та інших препаратів, які застосовуються для лікування ендокринних захворювань;

- основи раціонального харчування, режим роботи при різних ендокринопатіях;

- головні принципи профілактики ендокринних хвороб;

- реабілітацію і експертизу працездатності ендокринних хворих.

вміти: - володіти головними практичними навиками (методикою клінічного обстеження хворих - анамнез, вислуховування, перкусія, пальпація);

- трактувати лабораторні та інструментальні дослідження;

- призначити лікування хворому, розрахувати дозу інсуліну, корегувати метаболічні порушення;

- надавати кваліфіковану допомогу при різних станах, які загрожують життю людини: діабетичному кетоацидозі, кетоацидотичній, гіпоглікемічній комах, гострій наднирковій недостатності, тиреотоксичному кризі;

- виписувати рецепти на лікарські препарати.

мати поняття:

про норму та патологію, індивідуальну, вікову та статеву мінливість будови органів та систем організму людини.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 300 годин 10 кредитів ЄКТС.

Програмні результати навчання (РН):

RN1 Демонструвати безперервний розвиток власного інтелектуального та загальнокультурного рівню, самореалізації.

RN2 Інтерпретувати та аналізувати інформацію з використанням новітніх інформаційних технологій.

RN3 Виявляти невирішені проблеми у предметній області, формулювати питання та визначати шляхи їх рішення.

RN4 Формулювати наукові гіпотези, мету і завдання наукового дослідження.

RN5 Розробляти дизайн та план наукового дослідження.

RN6 Виконувати оригінальне наукове дослідження.

RN7 Пояснювати принципи, специфічність та чутливість методів дослідження, інформативність обраних показників.

RN8 Володіти, вдосконалювати та впроваджувати нові методи дослідження за обраним напрямом наукового проекту та освітньої діяльності.

RN9 Аналізувати результати наукових досліджень, використовувати методи статистичного дослідження.

RN10 Впроваджувати результати наукових досліджень у освітній процес, медичну практику та суспільство.

RN11 Презентувати результати наукових досліджень у формі презентації, постерних доповідей, публікацій.

RN12 Розвивати комунікації в професійному середовищі й громадській сфері.

RN13 Організовувати освітній процес.

RN14 Оцінювати ефективність освітнього процесу, рекомендувати шляхи його удосконалення.

RN15 Організовувати роботу колективу (студентів, колег, міждисциплінарної команди).

RN16 Дотримуватися етичних принципів при роботі з лабораторними тваринами.

RN17 Дотримуватися академічної доброчесності, нести відповідальність за достовірність отриманих наукових результатів.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 300 годин 10 кредитів ЄКТС.

Змістовий модуль 1.

Історія розвитку ендокринології. Місце серед інших клінічних дисциплін.
Епідеміологія та статистика ендокринних захворювань.
Медико-соціальна експертиза.

Змістовий модуль 2.

Гормони. Класифікація. Регуляція секреції.
Клатинні механізми дії гормонів. Рецептори гормонів.
Методи визначення гормонів.
Дифузна ендокринна система. Визначення поняття.

Змістовий модуль 3.

Хвороба Іценка-Кушинга. Етіологія і патогенез. Клініка. Класифікація. Діагностика.
Диференційна діагностика. Лікування.
Ожиріння. Клініка. Класифікація. Діагностика. Диференційна діагностика. Лікування.
Профілактика. Метаболічний синдром.

Змістовий модуль 4.

Хронічна недостатність кори надниркових залоз. Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, профілактика та лікування. Гостра недостатність кори надниркових залоз. Лікування. Гіпопітуїтаризм. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика і диференційна діагностика. Лікування. Нецукровий діабет. Етіологія і патогенез. Клініка. Діагностика та диференційна діагностика.
Гормонально-активні пухлини надниркових залоз (Феохромоцитома. Гіперальдостеронізм.). Етіологія і патогенез. Клініка. Класифікація. Діагностика. Диференційна діагностика. Лікування.

Змістовий модуль 5.

Цукровий діабет. Поширеність. Класифікація. Патогенез основних симптомів. Клініка. Методи лабораторної та інструментальної діагностики. Диференційна діагностика по синдромам (спрага і поліурія, гіперглікемія і глюкозурія). Цукровий діабет 2 типу, особливості перебігу.

Цукровий діабет 1 типу. Клініка. Діагностика. Особливості перебігу. Методи виявлення та діагностика різних форм цукрового діабету.

Діабетичні ангіопатії. Класифікація. Ретинопатія, нефропатія, діабетична ступня. Методи діагностики. Принципи лікування діабетичних ангіопатій. Диспансеризація і медико-соціальна експертиза при цукровому діабеті.

Лікування цукрового діабету 2 типу. Дієта. Таблетовані цукропонижаючі препарати. Механізм дії. Показання та протипоказання для їх призначення. Побічні дії.

Лікування цукрового діабету 1 типу. Інсулінотерапія. Види інсуліну. Показання для його призначення. Дієта при інсулінотерапії. Методика інсулінотерапії. Контроль ефективності лікування інсуліном. Синдром хронічного передозування інсуліну (Сомоджі). Поєднане застосування інсуліну і таблетованих цукропонижуючих препаратів.

Коматозні стани при цукровому діабеті. Кетоацидоз. Патогенез кетоацидозу та кетоацидотичної коми. Клініка. Діагностика. Лікування. Гіпоглікемічні стани. Патогенез. Клініка. Діагностика. Диференційний діагноз і лікування гіпоглікемічної коми. Поняття про гіперосмолярну та молочнокислу кому.

Змістовий модуль 6.

Йододефіцитні стани. Клініка, діагностика, профілактика та лікування. Пухлини щитоподібної залози.

Гіпотиреоз. Класифікація. Клініка. Діагноз. Дані параклінічних методів обстеження. Диференційний діагноз. Лікування. Особливості лікування гіпотиреозу у хворих на ІХС.

Тиреодити. Класифікація. Клініка. Діагностика. Диференційна діагностика. Лікування.

Синдром тиреотоксикозу. Дифузний токсичний зоб. Класифікація. Клініка. Дані параклінічних методів обстеження. Диференційний діагноз.

Лікування дифузного токсичного зобу. Антитиреоїдні препарати, хірургічне лікування. Післяопераційні ускладнення. Тиреотоксична криза. Клініка. Діагностика. Лікування. Особливості перебігу захворювання і лікування у підлітків, вагітних, людей похилого віку. Захворювання прищитоподібних залоз. Гіперпаратиреоз. Етіологія. Патогенез. Класифікація. Клініка, клінічні форми гіперпаратиреозу. Діагностика. Диференційна діагностика. Лікування. Показання до оперативного лікування. Гіпопаратиреоз. Етіологія. Патогенез. Класифікація. Клініка. Клінічні форми. Діагностика. Диференційна діагностика. Лікування.

Змістовий модуль 7.

Класифікація порушень функції репродуктивної системи ендокринного генезу. Етіологія. Клініка. Діагностика. Диференційна діагностика лікування.

Змістовий модуль 8.

Аутоімунні поліендокринні синдроми.

Множинні ендокринні неоплазії.

Апудоми.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів	Аспірантура			
	у тому числі			
	Практичні заняття	Самостійна робота	практика	
			медична	педагогічна
Модуль 1	12	12	2	2
Модуль 2	4	4	6	6
Модуль 3	10	10	10	10
Модуль 4	4	4	10	10
Модуль 5	18	18	10	10
Модуль 6	20	20	10	10
Модуль 7	10	10	10	10
Модуль 8	12	12	2	2
Всього	90	90	60	60

4. Теми лекцій - не передбачено

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
-------	------------	-----------------

1	Основи планування ендокринологічної служби та організація післядипломного навчання лікарів.	2
2	Теоретичні основи ендокринології і методи дослідження функції ендокринних залоз.	2
3	Діабетична кардіо-і ангіопатії, нефропатії, нейропатії. Патогенез, клініка, діагностика.	2
4	Лікування цукрового діабету 1 типу: дієта, інсулінотерапія	2
5	Методи дослідження ендокринних залоз.	2
6	Лікування цукрового діабету 2 типу. Пероральні цукрознижуючі препарати. Лікування ангіо- та нефропатій.	2
7	Інсулінотерапія. Ускладнення інсулінотерапії. Патогенез, клініка, діагностика, лікування. Дієтотерапія ЦД.	2
8	Цукровий діабет та вагітність. Цукровий діабет та хірургічні втручання.	2
9	Лікування цукрового діабету. I тип. Дієта. Варіанти інсулінотерапії. Методика розрахунку дози з урахуванням клінічного перебігу та наявності хронічного передозування інсуліну.	2
10	Діабетичний кетоз, кетоацидоз. Клініка, діагностика, лікування.	2
11	Гіперінсулінізм. Інсулінома. Глюкогонома.	2
12	Тиреотоксична криза. Аутоімунна офтальмопатія: клініка, діагностика, лікування.	2
13	Поліендокринні синдроми.	2
14	Тиреоїдити. Етіологія. Патогенез. Клініка. Діагностика. Лікування.	2
15	Ендемічний та спорадичний зоб (дифузний нетоксичний зоб). Ювенільна струма. Клініка. Діагностика. Лікування.	2
16	Диференційна діагностика зобу.	2
17	Вагітність та патологія щитовидної залози. Вагітність та патологія гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи.	2
18	Хвороба та синдром Іценка-Кушінга. Гіпоталамічний синдром пубертатного періоду. Класифікація, діагностика, лікування.	2
19	Методи дослідження функції гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи.	2
20	Гіпоталамічний синдром пубертатного періоду. Клініка, діагностика, лікування.	2
21	Проблеми СНІД.	4
22	Клінічний огляд хворих з порушенням росту.	4
23	Оцінка сомато-статевого розвитку дитини.	4
24	Організація екстренної медичної допомоги населенню.	4
25	Проблеми вірусних гепатитів.	4
	всього	90

6. Теми самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Ознайомлення з робочим планом, клінічною базою, розкладом робочого дня.	2
2	Клінічний розбір хворих цукровим діабетом.	2
3	Методика визначення цукру в крові, сечі з використанням глюкометрів та відповідних тестів.	2
4	Клінічний огляд хворих на цукровий діабет I типу.	2
5	Клінічний огляд хворих на цукровий діабет 2 типу.	2
6	Діабетичний кетоз, кетоацидоз. Діабетична кетонемія на кома. Патогенез, клініка, діагностика, лікування.	2
7	Клінічний огляд хворих на цукровий діабет ускладнений ІХС, трофічними виразками, гангrenoю.	2
8	Особливості перебігу цукрового діабету у дітей.	2
9	Гіперосмолярна, молочнокисла та гіпоглікемічна коми. Патогенез, клініка, діагностика, диф.діагностика, лікування.	2
10	Клінічний огляд хворих цукровим діабетом ускладненим кетоацидозом.	2
11	Лікування цукрового діабету II типу. Дієта. Тактика призначення пероральних цукрознижуючих препаратів різних фармакологічних груп. Вторинна сульфамідорезистентність. Діагностика. Лікування.	2
12	Ожиріння. Класифікація. Клініка. Діагностика. Лікування.	2
13	Клінічний огляд хворих цукровим діабетом, ускладненим діабетичним кетоацидозом.	2
14	Цукровий діабет та вагітність. Цукровий діабет та хірургічні втручання.	2
15	Клімактеричний синдром. Патогенез, клініка, діагностика, диф.діагностика, лікування.	2
16	Подіатрична допомога хворим на цукровий діабет. "Школа хворих на цукровий діабет".	2
17	Клінічний розбір хворих з дифузним токсичним зобом.	2
18	Гіпотиреоз. Класифікація, клініка, діагностика, диф.діагностика. Лікування.	2
19	Клінічний розбір хворих на дифузний токсичний зоб, ускладнений тиреотоксичним серцем.	2
20	Гіпер- та гіпопаратиреоз. Етіологія, патогенез. Класифікація. Клініка. Діагностика. Лікування.	2
21	Методи дослідження функції щитовидної та паращитовидних залоз.	2
22	Клінічний огляд хворих з гіпер-та гіпопаратиреозом.	2
23	Особливості перебігу, діагностика, клініка та лікування дифузного токсичного зобу і гіпотиреозу у дітей.	2
24	Клінічний огляд хворих з тиреоїдитами.	2
25	ІХС, інфаркт міокарду. Особливості клініки, діагностики. Лікування у хворих на цукровий діабет.	2
26	Злоякісні утворення щитовидної залози. Класифікація. Клініка. Діагностика. Лікування. Радіація та щитовидна залоза.	4
27	Клінічний огляд хворих з різними формами зобу.	4
28	Гіпоталамо-гіпофізарна недостатність. Етіологія. Патогенез. Клініка. Діагностика. Лікування.	4
29	Клінічний огляд хворих з вузловим нетоксичним зобом.	4
29	Клінічний огляд хворих з пубертатним диспитуїтаризмом (хворобою	4

	Іценка-Кушінга).	
30	Синдром Пархона. Нецукровий діабет. Етіологія, патогенез, класифікація, діагностика , лікування.	4
31	Синдром лактореї-аменореї, адіпозо-генітальна дистрофія, акромегалія та гігантизм: клініка, діагностика, лікування.	4
32	Гостра та хронічна надниркова недостатність.Етіологія, патогенез, клініка, діагностика, лікування.	4
33	Клінічний огляд хворих з хронічною наднирковою недостатністю.	4
34	Порушення зросту та фізичного розвитку у дітей та підлітків. Гіпофізарний та церебральний нанізм: клініка, діагностика, лікування.	4
35	Порушення статевого розвитку у хлопчиків, гіпогонадизм, крипторхізм, гінекомастія: клініка, діагностика, лікування.	4

7.Медична (лабораторна) практика здійснюється під час роботи з хворими

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Оволодіння методиками клінічної діагностики	20
2.	Засвоєння інструментальних, лабораторних методик за темою дисертації	20
3	Відвідування тренінг-семінарів, майстер-класів, ТУ з суміжної спеціальності, яка опікується контингентами хворих за темою дисертації	20

8.Педагогічна практика здійснюється під час роботи на кафедрі

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Відвідування практичних занять керівника, доцентів кафедри	20
2.	Робота з підготовки ведення занять - відбір та запрошення тематичного пацієнта, амбулаторної карти	20
3	Аналіз даних для метод розробок - пошук та оновлення джерел літератури, підготовка навчальних діаграм та таблиць	20

9. Індивідуальні завдання

Написання реферату, доповідь на засіданнях наукових конференцій, підготовка наукової статті, раціоналізаторські пропозиції, патенти.

№ з/п	Назва теми рефератів	
1	Синдром Шихана.	
2	Синдром Штейна-Левенталя.	
3	Синдром Чіарі-Фромеля.	
4	Цукровий діабет і вагітність.	
5	Патологія щитовидної залози та вагітність.	
6	Особливість перебігу інфаркту міокарда у хворих на цукровий діабет.	
7	Вроджений гіпотиреоз.	
8	Метаболічний синдром.	
9	Вірильний синдром.	
10	Вторинні ендокринні артеріальні гіпертензії.	

10. Методи навчання. Опитування аспірантів з роз'ясненням ключових питань предмету, відповіді на запитання аспірантів, опанування практичних навичок, навчальна дискусія, обговорення будь-якого питання навчального матеріалу, бесіда, організація дослідження, розповідь, ілюстрація, спостереження, клінічно-дослідні роботи.

Методи контролю. Усний контроль: основне запитання, додаткові, допоміжні; запитання у вигляді проблеми; індивідуальне, фронтальне опитування і комбіноване; письмовий контроль; програмований контроль.

11. Форма підсумкового контролю успішності навчання. Підсумковий контроль здійснюється у формі іспиту. Оцінка за традиційною 4-бальною системою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) в подальшому перераховується у багатобальну шкалу.

12. Форма поточного контролю успішності навчання.

Оцінка з дисципліни визначається з урахуванням поточної навчальної діяльності здобувача вищої освіти із відповідних тем за традиційною 4-бальною системою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно) з подальшим перерахунком у багатобальну шкалу.

Оцінка "відмінно" виставляється у випадку, коли здобувач вищої освіти знає зміст заняття у повному обсязі, ілюструючи відповіді різноманітними прикладами; дає вичерпні, точні та ясні відповіді без будь-яких навідних питань; вільно виконує практичні завдання різного ступеню складності, самостійно генерує ідеї.

Оцінка "добре" виставляється за умови, коли здобувач знає зміст заняття та добре його розуміє, відповіді на питання дає правильно, послідовно та систематично, але вони не є вичерпними, хоча на додаткові питання аспірант відповідає без помилок; виконує практичні завдання, відчуваючи складнощі лише у найважчих випадках.

Оцінка "задовільно" ставиться здобувачу на основі його знань всього змісту заняття та при задовільному рівні його розуміння. Здобувач спроможний вирішувати видозмінені (спрощені) завдання за допомогою навідних питань; виконує практичні завдання, відчуваючи складнощі у простих випадках; не спроможний самостійно систематично викласти відповідь, але на прямо поставлені запитання відповідає правильно.

Оцінка "незадовільно" виставляється у випадках, коли знання і вміння здобувача не відповідають вимогам "задовільної" оцінки.

Оцінювання самостійної роботи.

Оцінювання самостійної роботи аспірантів здійснюється під час поточного контролю теми на відповідному практичному занятті.

Критерії оцінювання

Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (200 балів) для дисциплін, що закінчуються заліком та Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (120 балів) для дисциплін, що закінчуються підсумковим модульним контролем (ПМК), прийнятих рішенням Вченої ради ВНМУ протокол №2 від 28.09.10.

Інструкція оцінювання іспитів та диференційних заліків згідно рішення Вченої Ради ВНМУ від 27.09.2012 р. (в основних положеннях з організації навчального процесу).

Підсумковий модульний контроль є іспитом, що проводиться після завершення вивчення курсу навчальної дисципліни. Іспит передбачає написання лексично-граматичного тексту, бесіду з тем професійного спрямування, вивчених протягом курсу, і повідомлення про власне наукове дослідження. Максимальна кількість балів, яку може отримати здобувач під час іспиту, складає 80. Підсумковий контроль вважається зарахованим, якщо аспірант набрав не менше 50 балів.

Поточна успішність вираховується за весь курс вивчення дисципліни, середня оцінка переводиться у бали згідно 120-бальної шкали.

Бали за іспит додаються до балів за поточну навчальну діяльність. Отримані бали відповідають фіксованій шкалі оцінок: : оцінка «5» 200-180 бал, оцінка «4» - 179-160 балів, оцінка «3» 159-122 бали.

13. Рекомендована література

Основна (базова)

1. Ендокринологія: підручник (П.М. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.І. Комісаренко та ін.) За ред. професора П.М. Боднара, - Вид. 3, перероб. та доп. – Вінниця. Нова Книга, 2013. – 480с.
2. Эндокринология. Учебник: П.Н. Боднар, Г.П. Михальчишин, Ю.И. Комиссаренко и др. Под ред.: проф. П.Н. Боднара. – Винница. Нова Книга, 2015. – 496с.
3. Клиническая эндокринология: учебник // под. ред. В.Н. Хворостинки. – Х.: Факт, 2008. – 541с.
4. Endocrinology: Textbook (Ed. by prof. Petro M. Bodnar. – 2th ed. – Vinnytsia: Нова Книга, 2012. – 328 pp.
5. Ендокринологія: навч. посіб. для студ. вищ. мед. закладів / за ред. проф. П.М. Боднара. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 360с.
6. Волосовець О.П., Кривоусков С.П., Криворук І.М. та ін. Навчальний посібник з дитячої ендокринології. – Тернопіль, Укрмедкнига, 2004.- 496 с.
7. Дедов И.И., Мельниченко Г.А., Фадеев В.В. Эндокринология. Учебник. - М.: ГЭОТАР, 2007. – 432 с.
8. Єфімов А.С., Боднар П.М., Большова – Зубковська О.В. та ін. Ендокринологія. Підручник. За ред.: А.С. Єфімова. – К.: Вища школа, 2004. – 494с.
9. Зелінський Б.О., Власенко М.В., Паламарчук А.В. Методичні рекомендації з клінічного обстеження хворих, написання і оформлення навчальної історії хвороби з ендокринології. – Вінниця. – 2003.- 36с.

Допоміжна

1. Балаболкин М.И. Лечение сахарного диабета и его осложнений: учебное пособие. – П.: ОАО «Медицина», 2005. – 512с.
2. Власенко М.В., Паламарчук А.В. Протокол діагностики та лікування хворих із вузловою формою зоба. – Вінниця. –2003.- 71 с.

3. Дедов И.И., Шестакова .Сахарный диабет.-М.: Медицина, 2003.-484с.
4. Ефимов А.С. Диабетические ангиопатии 2-е издание -М.:Медицина, 1989 - 288 с.
5. Зелинский Б.А. Аддисонова болезнь. - К.: Здоров'я. - 1988. - 448 с.
6. Зелинский Б.А., Зелинская Н.Б. Гипотиреоз. – Винница: 1998. - 115 с.
7. Николайчук Л.В., Ищук А.М. Несахарный диабет. -Киев.-1994. -64с.
8. Рациональная фармакотерапия заболеваний эндокринной системы и нарушений обмена веществ. Руководство для практикующих врачей. Под. ред.: И.И. Дедова, Г.А. Мельниченко. Москва, «Литтерра». 2006. – 1075с.
9. Медична освіта у світі та в Україні. Навчальний посібник. Ю.В. Поляченко, В.Г. Передерій, О.П. Волосовець, В.Ф. Москаленко та ін. К.: Книга плюс, – 2005. – 384с.
10. Basic & Clinical Endocrinology. Seventh edition. Edited by Francis S. Greenspan, David G. Gardner. – Mc Graw – Hill Companies, USA, 2004. – 976p.
11. International Textbook of Diabetes Mellitus (Ed by R.A. Defronzo, E. Ferrannini, H. Keen, P. Zimmet. John Wiley & Sons, Ltd. England, 2004. – Vol. 1 – 1100p., Vol. 2 – 1913p.
12. Joslin's Diabetes Mellitus. Selected Chapters from the 14-th ed. Edited by C. Ronald Kahn, et al. Lippincott Williams & Wilkins, USA, 2006. – 328p.

15. Інформаційні ресурси

сайт кафедри (<http://www.vnmu.edu.ua>), бібліотеки (library.vsmu.edu.ua)